
The Relationship Between the Attitude Towards Death and the Meaning of life in the women's Society of Shiraz (a comparative study based on the views of Islamic philosophers and humanist - existential psychology)

Zakiyeh Fattahi¹, Shirin Sasani², Soode Dashtiane^{*3}

1-Assistant Professor of the Department of Humanities, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

2-Ph.D. Candidate of Psychology, Department of Psychology, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran

3-Ph.D. Candidate of Psychology, Department of Psychology, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran

OPEN ACCESS Research Article

Correspondence: Soode Dashtiane
soode.dashtiane@gmail.com

Received: July 20, 2022

Accepted: March 28, 2023

Published: Summer 2023

Citation: Dashtiane, S. (2023). The relationship between the attitude towards death and the meaning of life in the women's society of Shiraz (a comparative study based on the views of Islamic philosophers and humanist - existential psychology). *Journal of Psycho Research and Educational Studies*, 1(2): 15-28

[doi 10.30495/PSYCH.2023.1999555.1041](https://doi.org/10.30495/PSYCH.2023.1999555.1041)

Abstract

The purpose of the present study was to investigate the relationship between the attitude to death and the meaning of life in women from the perspective of Islamic philosophers and humanistic and existential psychology. The current research was a descriptive, survey, correlational and fundamental study. By using the available sampling method and Morgan's table, 250 questionnaires were distributed among women from different strata of the city. In order to determine correlation and predictability Pearson's correlation test and multivariate regression test was used respectively. It was found that there is a significant relationship between the presence of meaning and neutral, active and avoidance acceptance. Also, there is a meaningful relationship between searching for meaning and neutral and active acceptance. In general, there is a significant relationship between the presence of meaning and the acceptance of meaning, as well as the meaning of life and the attitude towards death. From the perspective of both schools of Islamic philosophers and psychology, there is a connection between the meaning of life and the attitude towards death, and no matter how much people search for a purpose and meaning for their worldly life, their attitude towards death and the life after that will be different and positive.

Key words: attitude to death, meaning of life, women, Islamic philosophy, humanistic and existential psychology

رابطه بین نگرش به مرگ و معنای زندگی در جامعه زنان شهر شیراز

(یک مطالعه تطبیقی مبتنی بر دیدگاه‌های فلاسفه اسلامی و روانشناسی انسان‌گرا - وجودی)

ذکیره فتاحی^۱، شیرین ساسانی^۲، سوده دشتیان^{۳*}

۱- استادیار گروه علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

۲- دانشجوی دکتری تخصصی روانشناسی، گروه روانشناسی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

۳- دانشجوی دکتری تخصصی روانشناسی، گروه روانشناسی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین نگرش به مرگ و معنای زندگی در زنان از منظر دو دیدگاه فلاسفه اسلامی و روانشناسی انسان‌گرا و وجودی بود. پژوهش حاضر از نوع توصیفی، پیمایشی، همبستگی و از منظر هدف بنیادی بود. از روش نمونه‌گیری در دسترس و با استفاده از جدول مورگان تعداد ۲۵۰ پرسشنامه بین زنان اقشار مختلف شهر شیراز پخش شد. با استفاده از نرم‌افزار SPSS27، جهت تعیین همبستگی از آزمون همبستگی پیرسون و جهت تعیین میزان پیش‌بینی‌کنندگی از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شد. مشخص شد بین حضور معنا و پذیرش خنثی، فعالانه و گریز رابطه‌ی معنادار وجود دارد. همچنین بین جستجوی معنا و پذیرش خنثی و فعالانه رابطه‌ی معنادار وجود دارد. در مجموع بین حضور معنا و پذیرش معنا همچنین در کل معنای زندگی با نگرش به مرگ رابطه‌ی معنادار وجود دارد. در هر دو دیدگاه مکاتب فلاسفه اسلامی و روانشناسی انسان‌گرا - وجودی، معنای زندگی با نگرش به مرگ در ارتباط است و هر چقدر افراد هدف و معنایی برای زندگی دنیوی خود جستجو کنند، نگرششان به مرگ و زندگی پس از آن متفاوت و مثبت خواهد بود. **واژگان کلیدی:** نگرش به مرگ، معنای زندگی، زنان، فلاسفه اسلامی، روانشناسی انسان‌گرا - وجودی.

دسترسی آزاد

مقاله علمی پژوهشی

نویسنده مسئول: * سوده دشتیان

soode.dashtiane@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱/۸

تاریخ انتشار: تابستان ۱۴۰۲

استناد: دشتیان، سوده. (۱۴۰۲). رابطه بین نگرش به مرگ و معنای زندگی در جامعه زنان شهر شیراز (یک مطالعه تطبیقی مبتنی بر دیدگاه‌های فلاسفه اسلامی و روانشناسی انسان‌گرا - وجودی). فصلنامه روان پژوهی و مطالعات علوم رفتاری، ۱(۲): ۱۵-۲۸.

[doi. 10.30495/PSYCH.2023.1999555.1041](https://doi.org/10.30495/PSYCH.2023.1999555.1041)

بیان مسئله

یکی از اساسی‌ترین دل‌مشغولی‌هایی که هر انسانی (به خصوص زنان) در زندگی با آن مواجه می‌شوند پرسش درباره‌ی معنا، مفهوم و ارزش زیستن است (آلونسو، مورتیر، آریچ، برافرتس، ویلاکات، کویپرز و همکاران، ۲۰۱۸). سوالهایی، مثل این که آیا زندگی ارزش زیستن دارد؟ چه چیز زندگی را ارزشمند می‌کند؟ اگر معنایی برای زندگی موجود باشد، چگونه باید آن را محقق کرد؟ برای زنان بلاخص معنای زندگی در چه چیزی نمود می‌یابد؟ آیا با وجود رنج، می‌توان احساس معنا داشت (آلونسو و همکاران، ۲۰۱۸). مواردی این چنین که پیوندی عمیق با زندگی انسان دارد، به مفهومی به نام معنای زندگی اشاره می‌کند که با وجود اینکه ذهن بشر را قرن‌هاست به خود مشغول داشته، به طور خاص تنها نزدیک به پنجاه سال است که به صورت مسئله‌ی جدی فلسفی در ذیل مباحث انسان‌شناختی مطرح شده است (آلونسو و همکاران، ۲۰۱۸).

در تعریف معنای زندگی باید گفت به احساسی از یکپارچگی وجودی اشاره می‌کند که به دنبال پاسخ دادن به چستی زندگی، پی‌بردن به هدف زندگی و دست یافتن به اهداف ارزنده و در نتیجه، رسیدن به حس کامل بودن و مفید بودن و به نوعی خودشکوفایی است (دب، توماس، بوس و اسواتی، ۲۰۲۰^۳).

پژوهشگران به طور معمول، دو بعد اصلی معنا را در زندگی بررسی کرده‌اند: وجود معنا و جستجوی معنا. وجود معنا به درجه معنادار بودن زندگی مردم اشاره دارد؛ در حالی که جستجوی معنا، درجه‌ای را که مردم در زندگی خود به دنبال معنی می‌گردند را نشان می‌دهد (محمدپور، افلاک سیر، محمدی و هادیان فر، ۱۴۰۰). جستجوی معنا در زندگی، استرس ناشی از حوادث دردناکی را برطرف می‌کند که مردم در زندگی خود تجربه می‌کنند (تیلر، پریور، مهر و مانسینی، ۲۰۲۰^۴).

معنا در زندگی در عین حال، یک ساختار شخصیت مثبت و شاخص رفاه قلمداد می‌شود (سواری، فرزادی، ۱۴۰۰). جستجوی معنی در زندگی شاید تعریف خیلی روشنی نداشته باشد؛ اما پیش شرط بهزیستی ذهنی و جسمی است (سواری، فرزادی، ۱۴۰۰). معنای زندگی در باورهای زندگی و روابط فردی، (در مورد زنان به خصوص با فرزندان) نهفته است (سواری، فرزادی، ۱۴۰۰).

معنای زندگی از منظر دینی، دیدگاه‌هایی چون روی آوردن به ارزش‌های اخلاقی، آگاهی بخشی به محتوای زندگی و یا خداباوری مطرح شده است (بشرپور، وجودی، عطارد، ۱۳۹۳). ضرورت بحث در این است مادامی که زندگی انسان مفهوم و معنای حقیقی خود را نیابد، حیات آدمی با سایر حیوانات، چندان تفاوتی نخواهد داشت (بشرپور و همکاران، ۱۳۹۳).

پس اهمیت آن در تفکیک این دو حیات است. (به ویژه در میان زنان ایرانی-شهر شیراز در این پژوهش - دین بسیار نمود دارد). نیاز انسان به دین و تجربه‌های مذهبی به بلندای تاریخ است؛ چرا که بشر از همان آغاز زندگی خود به حامی مقتدر و تکیه‌گاهی نیرومند نیازمند بوده است (بشرپور و همکاران، ۱۳۹۳). موضوع دین مورد بحث بسیاری از محققان همچون جیمز، فروید، یونگ و دیگران بوده و پس از آن اندیشمندانی نظیر آلپورت (۱۹۶۸) به تبیین مذهب پرداخته‌اند (بشرپور و همکاران، ۱۳۹۳).

شیوه‌ی مواجهه‌ی آدمی با مقوله‌ی مرگ تاثیر شگرفی بر شیوه‌ی زیستن او دارد؛ به گونه‌ای که می‌تواند انسان را به سوی زندگی اصیل و معنادار (جستجوی معنا) سوق دهد، یا موجب ناامیدی، پوچی و بی‌معنایی زندگی باشد (یالوم، ۱۳۹۰) انسان‌ها باید به مرگ بیندیشند زیرا مواجهه درست با مرگ می‌تواند چشم‌انداز زندگی فرد را دگرگون کند و او را به یک زندگی اصیل رهنمون کند (یالوم، ۱۳۹۰). بر اساس رویکرد یالوم، نگرش افراد نسبت به مرگ با اضطراب مرگ در ارتباط است (بخشعلی زاده ایرانی، شهیدی، حزینی، ۱۴۰۰).

¹ Alonso, Mortier, Auerbach, Bruffaerts, Vilagut, Cuijpers, & Kessler

² meaning in life

³ Deb, Thomas, Bose, & Aswathi

⁴ Tyler, Perreau, Mohr, & Mancini

نگرش به مرگ به مجموع پاسخ‌های شناختی، عاطفی و رفتاری فرد به حقیقت مرگ، اطلاق می‌شود (احمدی فارسانی، حشمتی، هاشمی نصرت آباد، ۲۰۱۹؛ وونگ، پیکر و گیسر، ۱۹۹۴). شاید این مهم در نگاه زنان متفاوت باشد. بر اساس پژوهش پورغلامی، سهرابی شکفتی و سامانی (۱۳۹۰) میانگین نگرش به مرگ زنان بیشتر از مردان است. این نگرش‌ها می‌توانند مثبت یا منفی باشند، نگرش‌های منفی درباره‌ی مرگ، ترس از مرگ یا اجتناب از مرگ را دربر می‌گیرند. در حالی که نگرش‌های مثبت نسبت به مرگ، باورهای مربوط به توانایی کنارآمدن با مرگ و پذیرش آن را شامل می‌شوند (احمدی فارسانی و همکاران، ۲۰۱۹؛ وونگو همکاران، ۱۹۹۴).

کنار آمدن با مرگ مشتمل بر مجموعه پاسخ‌های شناختی، رفتاری و عاطفی به مرگ پیش‌روی خود و دیگران است (احمدی فارسانی و همکاران، ۲۰۱۹؛ وونگو همکاران، ۱۹۹۴). مشخص شده است که کنارآمدن با مرگ همبستگی منفی با شاخص‌های ترس از مرگ دارد (رابینس، ۱۹۹۱).

در حیطه‌های نگرش به مرگ، مقالات اغلب بر چهار محور متمرکز شده‌اند: ۱- رویکرد وجودگرایی^۲، رویکرد کوبلر راس، دیدگاه انسان‌گرایی^۳ و غیره (اسمیت، ۲۰۱۲؛ نایمیر، ویتکاووسکی و موزر، ۲۰۰۴؛ کوپ، ۱۹۹۸، صالحی، اکبرزاده، ۲۰۱۵؛ عزیزی، علی‌زمانی، ۱۳۹۴). ۲- نگرش عموم و افراد غیر بیمار به مرگ (باکان، ارلی، ۲۰۱۸؛ هانگ، هانگ، آدام و کیم، ۲۰۱۸؛ زارع، ۱۳۹۰). ۳- نگرش پزشکان، پرستاران، مراقبان بیماران در آستانه‌ی مرگ نسبت به مرگ و مراقبت از این بیماران (وانگ، ژانگ، ۲۰۱۸؛ لکلرک^۴ و همکاران، ۲۰۱۴؛ سوویک، کاو، ۲۰۱۳؛ رودا، کلمنس و جوردن، ۱۹۹۹؛ ضرغام، محمدی، حقدوست اسکویی، ۱۳۸۶؛ حجتی و همکاران، ۱۴۰۱) ۴- ارتباط نگرش به مرگ با متغیرهای دیگر همچون مذهب، ترس از مرگ و غیره (کلمنتس، ۲۰۱۷؛ اتنی‌عشری، رضایی، کارگر، ۲۰۱۵؛ اسمیت، نهیمکس و چارتر، ۱۹۸۴؛ زندیان و همکاران، ۲۰۱۷).

قربانی (۲۰۲۲) در پژوهش خود با عنوان رابطه‌ی بین جاودانگی و ایمان به آخرت در مورد معنای زندگی انسان، با استناد به آموزه‌های اسلامی مانند آیات قرآن، فضائل انسان را در مورد جاودانگی و اکاوی و رابطه‌ی آن‌ها با تعلیم آخرت و نقش آن‌ها در معنا بخشیدن به زندگی او را مورد بررسی قرار داده است (قربانی، ۲۰۲۲). عسکری یزدی و میرزایی (۱۳۹۷) به بررسی مرگ‌اندیشی و معنای زندگی از دیدگاه هایدگر پرداختند که مرگ‌اندیشی در نگاه هایدگر و تاثیر آن بر معنای زندگی را ناشی از رابطه‌ی انسان با هستی و هستی معطوف به مرگ او می‌داند (عسکری یزدی و میرزایی، ۱۳۹۷).

از دیدگاه هایدگر زندگی معنادار لازمه‌ی هستی اصیل است که در آن انسان به دلیل ترس از مرگ و برای رهایی از دلهره‌ی ناشی از ترس از مرگ، به زندگی معنا می‌بخشد. آلیموگیان، ونش، باس، فلیچر، موندال، مکلین و همکاران (۲۰۱۹) نشان دادند که هدف در

¹ Wong, Reker & Gesser

² Robbins

³ Existentialism

⁴ The view of humanism

⁵ Smith

⁶ Neimeyer, Wittkowski, & Moser

⁷ Copp

⁸ Bakan & Arli

⁹ Hong, Hong, Adamek & Kim

¹ Wang & Zhang 0

¹ Leclerc 1

¹ Cevik & Kav 2

¹ Rooda, Clements & Jordan 3

¹ Clements 4

¹ Smith, Nehemkis & Charter 5

¹ Alimujiang, Wiensch, Boss, Fleischer, Mondul, McLean, ... & Pearce

زندگی منجر به بهبود در سلامت جسمی و روانی می‌شود و کیفیت کلی زندگی را افزایش می‌دهد. بنابراین، درک ارتباط هدف زندگی با مرگ و میر، حیاتی است (آلیموجیان و همکاران، ۲۰۱۹).

زنان با توجه به نقش عظیمی که در زایش و زندگی بخشی به یک موجود زنده دارند، شاید نگاه متفاوتی به معنای زندگی و مرگ داشته باشند. بر این اساس ما پژوهش خود را در جامعه‌ی زنان بنا نهادیم. نگرش به مرگ و معنای زندگی هم از منظر فلاسفه اسلامی و هم از منظر روانشناسی انسان‌گرا - وجودی به صورت جداگانه بررسی شده‌اند، اما این دو در کنار هم (نگرش از هر دو مکتب) در جامعه‌ی زنان ساکن شهر شیراز که سن بین بیست تا پنجاه سال دارند، از هر دو منظر مورد بررسی قرار نگرفته است. در واقع به صورت اختصاصی از منظر دیدگاه زنان و در جامعه‌ی زنان بررسی نشده است. لذا پژوهش حاضر در صدد بررسی فرضیه‌ی زیر می‌باشد: بین نگرش به مرگ و معنای زندگی در جامعه‌ی زنان شهر شیراز رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

روش اجرای پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی، پیمایشی، همبستگی و منظر هدف بنیادی می‌باشد. جامعه‌ی پژوهش شامل زنان دارای سن بین بیست تا پنجاه سال، که در سال ۱۴۰۲ ساکن شهر شیراز بودند. با توجه به جمعیت کلی شهر شیراز، برآورد تخمینی تعداد زنان دارای سن بین بیست تا پنجاه سال، حدود ششصد نفر ارزیابی شد. از این میان، با روش نمونه‌گیری در دسترس و با استفاده از جدول مورگان تعداد ۲۵۰ پرسشنامه بین زنان اقشار مختلف شهر پخش شد. توضیح داده شد که پژوهش حاضر یک پژوهش دانشگاهی می‌باشد. اطلاعات آنان محفوظ است و در قالب کلی جهت اطلاع عموم منتشر می‌شود. ملاک ورود به پژوهش زن بودن. سن بین بیست تا پنجاه سال داشتن. حداقل سواد دیپلم. پاسخ دادن صحیح و کامل به پرسشنامه‌ها. ملاک خروج عدم برآورد ملاک‌های ورود، عدم تمایل به پاسخ دادن، یکنواخت پاسخ دادن به سوالات، مخدوش بودن پاسخنامه بود. با استفاده از نرم‌افزار SPSS27 آمار توصیفی و سپس آمار استنباطی انجام شد. جهت تعیین همبستگی از آزمون همبستگی پیرسون و جهت تعیین میزان پیش‌بینی‌کنندگی از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شد.

ابزار پژوهش

پرسشنامه نگرش به مرگ و وونگ و همکاران^۱

فرم تجدیدنظر شده نگرش نسبت به مرگ توسط وونگ، پیکر و گیسر^۲ در سال ۱۹۹۴ ساخته شده است. این پرسشنامه یک مقیاس ۳۲ سوالی است با طیف لیکرت هفت گزینه‌ای از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف است که ۵ بعد نگرش به مرگ را ارزیابی می‌کند. این پنج بعد هم نگرش‌های مثبت (خرده مقیاس‌های پذیرش) و هم منفی (خرده مقیاس‌های ترس و اجتناب) نسبت به مرگ را نشان می‌دهند. این پرسشنامه برای اولین بار در پژوهش بشرپور و همکاران (۱۳۹۳) به فارسی ترجمه شد. خرده مقیاس‌ها شامل: ترس از مرگ، اجتناب از مرگ، پذیرش خنثی، پذیرش فعالانه و پذیرش با گریز بودند.

وونگ، یکر و گیسر (۱۹۹۴) پایایی ثبات درونی این ۵ خرده مقیاس را در دامنه ۰/۹۷٪ برای خرده مقیاس پذیرش فعالانه تا ۰/۶۵٪ برای خرده مقیاس پذیرش خنثی گزارش کردند. پایایی بازآزمایی این آزمون بعد از دوره ۴ هفته‌ای در دامنه ۰/۹۵٪ برای خرده مقیاس پذیرش تا ۰/۶۱٪ برای خرده مقیاس اجتناب بدست آمد.

در پژوهش بشرپور و همکاران روایی صوری پرسشنامه توسط سه روان‌شناس دارای مدرک دکترای روان‌شناسی تایید شد. ضریب آلفای کرونباخ خرده مقیاس‌های این آزمون نیز در دامنه ۰/۶۴٪ برای خرده مقیاس اجتناب از مرگ تا ۰/۸۸٪ برای خرده مقیاس پذیرش فعالانه مرگ بدست آمد. آلفای کرونباخ پژوهش حاضر ۰/۶۵ بدست آمد.

¹ Death Attitudes Wong et al

² Wong, Picker and Geiser

پرسشنامه معنای زندگی استایگر و فرایزر^۱

مقیاس معنای زندگی که توسط استایگر و فرایزر^۲ (۲۰۰۶) مورد استفاده قرار گرفته است، دو بعد معنا در زندگی، یعنی حضور معنا و جستجوی معنا را با بهره گیری از ۱۰ ماده بر مبنای مقیاس هفت درجه ای لیکرت از کاملاً نادرست (۱) تا کاملاً درست (۷) می سنجد. آزمودنی‌ها به هریک از گویه‌های این پرسشنامه بر روی این طیف لیکرت (از ۱ برای کاملاً غلط تا ۷ برای کاملاً درست) پاسخ می‌دهند. ذکر این مطلب لازم به نظر می‌رسد که در سوال ۹ نمره‌گذاری به صورت معکوس می‌باشد. در نهایت مجموع نمرات بدست آمده از پاسخ به این سوالات شاخص معنای زندگی است. سازندگان مقیاس پایایی و روایی آن را مطلوب گزارش کرده‌اند. برای هر دو مقیاس همسانی درونی ضریب آلفای کرونباخ بین ۰/۸۲ تا ۰/۸۷ گزارش شده است (استیگر، فریزر، ایشی و کالر^۳، ۲۰۰۶). و در فاصله‌ی یک‌ماهه اعتبار بازآزمایی مناسب ۰/۷۰ برای زیرمقیاس حضور و ۰/۷۳ برای زیرمقیاس جستجو بدست آمده است (استیگر و دیگران، ۲۰۰۶). این پرسشنامه همچنین در ایران توسط اسدپور و چاری (۱۳۸۹) بر روی دانشجویان هنجاریابی شده است و به منظور بررسی پایایی مقیاس از آلفای کرونباخ استفاده شده که میزان آلفا برای این مقیاس ۰/۸۸ به دست آمده است. در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ ۰/۸۹ بود.

یافته‌ها

پژوهش حاضر در بین زنان دارای سن ۲۰ تا ۵۰ سال شهر شیراز انجام شده است. نمونه شامل ۲۴۹ نفر زن سن ۲۰ تا ۵۰ سال که در سال ۱۴۰۲ ساکن شهر شیراز بودند، می‌باشد؛ که به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند.

پاسخ‌دهندگان سنین بین ۲۰ - ۳۰ سال ۸۱ نفر، بین ۳۱ - ۴۰ سال ۶۵ نفر و بین ۴۱ - ۵۰ سال ۱۰۳ نفر، که از بین آنها ۹۲ نفر مجرد و ۱۵۷ نفر متاهل بودند. ۶۴ نفر تحصیلات دیپلم، ۱۸ نفر فوق‌دیپلم، ۸۷ نفر لیسانس، ۶۰ نفر فوق‌لیسانس و ۱۷ نفر دکترا داشتند. همچنین ۴۶ نفر کارمند، ۷۲ نفر خانه‌دار، ۸۷ نفر دانشجو، ۳۲ نفر شغل آزاد، و ۱۲ نفر بازنشسته به پرسشنامه‌ها پاسخ دادند.

جدول ۱: بررسی نمونه آماری خرده مقیاس‌های نگرش به مرگ و معنای زندگی

تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	
۲۴۹	۷	۴۹	۲۵/۸۹	۹/۷۶	ترس از مرگ
۲۴۹	۵	۳۵	۱۸/۸۱	۸/۱۵	اجتناب از مرگ
۲۴۹	۱۸	۳۵	۲۸/۱۱	۳/۰۱	پذیرش خنثی
۲۴۹	۱۰	۷۰	۴۶/۸۸	۱۲/۵۱	پذیرش فعالانه
۲۴۹	۵	۳۵	۱۹/۰۱	۷/۴۴	پذیرش با گریز
۲۴۹	۸۲	۲۰۰	۱۳۸/۷۲	۲۱/۶۵	مجموع نگرش به مرگ
۲۴۹	۹	۳۵	۲۷/۳۸	۵/۸۷	حضور معنا
۲۴۹	۶	۳۵	۲۹/۰۶	۵/۱۴	جستجوی معنا
۲۴۹	۱۵	۷۰	۵۶/۴۴	۹/۹۲	مجموع معنای زندگی

با تایید پیش فرض‌های آزمون‌های پارامتریک، تحلیل‌های اصلی بر اساس آزمون آماری پیرسون ارائه می‌شود.

¹ Steiger and Frazier's meaning of life

² Steiger and Frazier

³ Steger, Frazier, Oishi and Kaller

جدول ۲: ارتباط بین حضور معنا و خرده‌مقیاس‌های نگرش به مرگ بر اساس آزمون آماری پیرسون

تعداد	رابطه	معناداری	ضریب پیرسون	متغیر مستقل
۲۴۹	رابطه ندارد	۰/۵۹۳	-۰/۰۳۴	ترس از مرگ
۲۴۹	رابطه ندارد	۰/۴۵۲	۰/۰۴۸	اجتناب از مرگ
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۰۴	۰/۱۸۲**	پذیرش خنثی
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۰۱	۰/۲۹۹**	پذیرش فعالانه
۲۴۹	رابطه منفی دارد	۰/۰۰۱	-۰/۲۳۲**	پذیرش با گریز

** معناداری کمتر از ۰/۰۱

* معناداری کمتر از ۰/۰۵

با توجه به نتایج جدول فوق، خرده‌مقیاس‌های پذیرش خنثی و پذیرش فعالانه رابطه‌ی معنادار مثبت و خرده‌مقیاس پذیرش با گریز رابطه‌ی معنادار منفی با خرده‌مقیاس حضور معنا دارند.

جدول ۳: ارتباط بین جستجوی معنا و خرده‌مقیاس‌های نگرش به مرگ بر اساس آزمون آماری پیرسون

تعداد	رابطه	معناداری	ضریب پیرسون	متغیر مستقل
۲۴۹	رابطه ندارد	۰/۴۹۷	-۰/۰۴۳	ترس از مرگ
۲۴۹	رابطه ندارد	۰/۸۱۷	-۰/۰۱۵	اجتناب از مرگ
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۰۱	۰/۲۰۹**	پذیرش خنثی
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۰۱	۰/۳۱۵**	پذیرش فعالانه
۲۴۹	رابطه ندارد	۰/۴۹۵	-۰/۰۴۳	پذیرش با گریز

** معناداری کمتر از ۰/۰۱

* معناداری کمتر از ۰/۰۵

با توجه به نتایج جدول فوق، خرده‌مقیاس‌های پذیرش خنثی و پذیرش فعالانه رابطه‌ی معنادار مثبت با خرده‌مقیاس جستجوی معنا دارند.

جدول ۴: ارتباط بین خرده‌مقیاس‌ها و مجموع معنای زندگی و مجموع نگرش به مرگ بر اساس آزمون آماری پیرسون

تعداد	رابطه	معناداری	ضریب پیرسون	متغیر مستقل
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۵۰	۰/۱۳۱*	حضور معنا
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۰۷	۰/۱۷۱**	جستجوی معنا
۲۴۹	رابطه مثبت دارد	۰/۰۱۱	۰/۱۶۱*	مجموع معنای زندگی

** معناداری کمتر از ۰/۰۱

* معناداری کمتر از ۰/۰۵

با توجه به نتایج جدول فوق، مجموع نگرش به مرگ با خرده‌مقیاس‌های حضور معنا و جستجوی معنا و در مجموع معنای زندگی رابطه‌ی معنادار مثبت دارند.

جدول ۵: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیری، پیش‌بینی حضور معنا براساس خرده‌مقیاس‌های نگرش به مرگ

P	F	ms	Df	SS	مدل
۰/۰۰۱	۲۵/۷۹۷	۶۸۴/۵۳۲	۳	۲۰۵۳/۵۹۶	رگرسیون
-	-	۲۶/۵۳۵	۲۴۵	۶۵۰۱/۱۵۹	باقیمانده
-	-	-	۲۴۸	۸۵۵۴/۷۵۵	کل

P	T	ضرایب استاندارد	غیر استاندارد	ضرایب	ARS	R2	R	متغیرهای پیش بین
		BETA	SE	B	۰/۲۳۱	۰/۲۴۰	۰/۴۹۰	
۰/۰۰۱	۵/۵۵۰	-	۳/۰۷۷	۱۷/۰۷۶	-	-	-	عدد ثابت
۰/۰۲۰	۲/۳۳۶	۰/۱۴۹	۰/۱۲۵	۰/۲۹۱	-	-	-	پذیرش خنثی
۰/۰۰۱	۵/۹۴۸	۰/۳۸۴	۰/۰۳۰	۰/۱۸۰	-	-	-	پذیرش فعالانه
۰/۰۰۱	-۶/۹۰۵	-۰/۴۲۲	۰/۰۴۸	-۰/۳۳۳	-	-	-	پذیرش با گریز

با توجه به نتایج جدول فوق، میزان F مشاهده شده معنادار است، و استفاده از مدل خطی رگرسیون بلامانع است ($F = ۲۵/۷۹۷$). نتایج نشان می‌دهد مدل رگرسیون در کل $۰/۲۴۰$ درصد از حضور معنا را تبیین می‌کند. با توجه به ضرایب استاندارد و غیراستاندارد پذیرش با گریز بالاترین پیش‌بینی‌کنندگی ($BETA = -۰/۴۲۲$) پذیرش فعالانه دومین پیش‌بینی‌کنندگی ($BETA = ۰/۳۸۴$) و پذیرش خنثی کمترین پیش‌بینی‌کنندگی ($BETA = ۰/۱۴۹$) حضور معنا را دارند.

جدول ۶: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیری، پیش‌بینی جستجوی معنا براساس خرده‌مقیاس‌های نگرش به مرگ

P	F	ms	Df	SS	مدل
۰/۰۰۱	۱۴/۴۲۸	۳۴۴/۰۵۰	۲	۶۸۸/۱۰۰	رگرسیون
-	-	۲۳/۸۴۶	۲۴۶	۵۸۶۵/۹۹۶	باقیمانده
-	-	-	۲۴۸	۶۵۵۴/۰۹۶	کل

P	T	ضرایب استاندارد	غیر استاندارد	ضرایب	ARS	R2	R	متغیرهای پیش بین
		BETA	SE	B	۰/۰۹۸	۰/۱۰۵	۰/۳۲۴	
۰/۰۰۱	۶/۷۷۵	-	۲/۹۱۳	۱۹/۷۳۴	-	-	-	عدد ثابت
۰/۲۲۲	۱/۲۲۵	۰/۰۸۳	۰/۱۱۵	۰/۱۴۲	-	-	-	پذیرش خنثی
۰/۰۰۱	۴/۰۹۹	۰/۲۷۸	۰/۰۲۸	۰/۱۱۴	-	-	-	پذیرش فعالانه

با توجه به نتایج جدول فوق، میزان F مشاهده شده معنادار است، و استفاده از مدل خطی رگرسیون بلامانع است ($F = ۱۴/۴۲۸$). نتایج نشان می‌دهد مدل رگرسیون در کل $۰/۱۰۵$ درصد از جستجوی معنا را تبیین می‌کند. با توجه به ضرایب استاندارد و غیراستاندارد تنها پذیرش فعالانه پیش‌بینی‌کننده‌ی ($BETA = ۰/۲۷۸$) حضور معنا است.

جدول ۷: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیری، پیش‌بینی جستجوی معنا براساس نگرش به مرگ

P	F	ms	Df	SS	مدل		
۰/۰۱۱	۶/۵۳۵	۲۹۹۸/۲۰۰	۱	۲۹۹۸/۲۰۰	رگرسیون		
-	-	۴۵۸/۷۸۴	۲۴۷	۱۱۳۳۱۹/۶۸۰	باقیمانده		
-	-	-	۲۴۸	۱۱۶۳۱۷/۸۸۰	کل		
P	T	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد	ARS	R2	R	متغیرهای پیش بین
		BETA	SE	B	۰/۰۲۲	۰/۰۲۶	۰/۱۶۱
۰/۰۰۱	۱۵/۱۴۱	-	۷/۸۵۵	۱۱۸/۹۴۳	-	-	عدد ثابت
۰/۰۱۱	۲/۵۵۶	۰/۱۶۱	۰/۱۳۷	۰/۳۵۰	-	-	نگرش به مرگ

با توجه به نتایج جدول فوق، میزان F مشاهده شده معنادار است، و استفاده از مدل خطی رگرسیون بلا مانع است ($F = ۶/۵۳۵$). نتایج نشان می‌دهد مدل رگرسیون در کل ۰/۰۲۶ درصد از معنای زندگی را تبیین می‌کند. با توجه به ضرایب استاندارد و غیر استاندارد نگرش به مرگ در مجموع پیش‌بینی‌کننده‌ی ($BETA = ۰/۱۶۱$) معنای زندگی است.

بحث و نتیجه گیری

با توجه به نتایج بخش یافته‌ها، مشخص شد که بین معنای زندگی در مجموع و هر دو خرده مقیاس معنای زندگی یعنی حضور معنا و جستجوی معنا با نگرش به مرگ، رابطه‌ی معنادار مثبت دارد.

در مورد خرده‌مقیاس‌های پذیرش خنثی و پذیرش فعالانه، با هر دو خرده مقیاس معنای زندگی و جستجوی معنا رابطه‌ی معنادار مثبت بدست آمد. در مورد پذیرش با گریز رابطه‌ی معنادار منفی با حضور معنا بدست آمد.

در تبیین نتایج فوق می‌توان این‌گونه نگریست که ترس غریزی از مرگ، واکنشی طبیعی است که خدمات ارزشمندی به تداوم زندگی انسان می‌دهد (علیزاده، تکلوی، علیلو، ۲۰۲۱). ترس از مرگ و نگرانی از بی‌معنا بودن زندگی در پایان آن امری طبیعی برای هر انسانی است (علیزاده و همکاران، ۲۰۲۱). در انتهای عمر، هر فرد با نگاه بر طول زندگی خود در جستجوی ثمر و معنایی برای عمر طی شده است تا در انتها مرگ خود را پایان زندگی نداند (علیزاده و همکاران، ۲۰۲۱).

مرگ، یکی از مهمترین مراحل و وقایع زندگی بشری است که نوع مواجهه با آن و نحوه‌ی نگرش بدان همیشه مسئله مهمی در تاریخ حیات فکری انسان‌ها بوده است (شعبانلو، ۱۳۹۸). چگونگی مردن، هدف مردن، زمان و موقعیت مردن، تأثیر مهمی در نگرش انسان به مرگ دارد (شعبانلو، ۱۳۹۸). مرگ ترسناک‌ترین لحظه از دوره‌ی حیات انسان است که از دیدگاه برخی از انسان‌ها به عنوان نقطه‌ی پایان زندگی و افتادن در آغوش عدم است؛ اما برای برخی دیگر آغاز زندگی دوباره می‌باشد (شعبانلو، ۱۳۹۸).

تاریخ بشر نشان می‌دهد که سوال از معنای زندگی، بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی انسان بوده است (مخلص، اکبری، رسولی شریانی، مقیمی، ۱۳۹۶). فیلسوفان زیادی با عناوین مختلفی چون هستی، خدا، حقیقت، دین، مرگ و جاودانگی به آن پرداخته

اند(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). از جمله فیلسوفان مسلمان و بخصوص ابن سینا، به سوال معنای زندگی پاسخ داده‌اند(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد نظریه‌ی ابن سینا درباره‌ی معنای زندگی از طریق سه مفهوم سعادت، لذت و خیر قابل بازسازی است(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶).

مهم‌ترین مولفه‌های مرتبط با مفاهیم سه‌گانه‌ی ذکر شده، خداوند و نفس هستند(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). خداوند سرسلسله‌ی موجودات عالم و هدفی است که سعادت انسان در گرو ارتباط با او و سوق یافتن زندگی به سوی اوست از جمله فیلسوفان مسلمان و بخصوص ابن سینا، به سوال معنای زندگی پاسخ داده‌اند(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد نظریه‌ی ابن سینا درباره‌ی معنای زندگی از طریق سه مفهوم سعادت، لذت و خیر قابل بازسازی است(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). نفس نیز همان حقیقتی است که به دلیل مجرد بودن، جاودانه است و می‌تواند در ارتباط جاودانه با خداوند قرار گیرد و خیر و سعادت و لذتی جاودانه را برای انسان به ارمغان آورد(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶). در نظریه‌ی ابن سینا منظور از هدف، هدف انسان در زندگی است، در دیدگاه ابن سینا می‌توان معنای زندگی را هدف تلقی کرد(مخلص و همکاران، ۱۳۹۶).

ملاصدرا یکی از فلاسفه‌ی اسلامی با اثبات جاودانگی نفس معتقد است همان‌گونه که حقیقت هستی سقف ماهوی و محدودیت ندارد، انسان نیز سقف ماهوی ندارد و زندگی انسان منحصر به عالم ماده نمی‌شود(صفاری، رسولی شریانی، ۱۳۹۸). حرکت انسان با سعی و تلاش دنیوی آغاز می‌شود اما با مرگ استمرار پیدا می‌کند و زندگی حقیقی و حیات برتر در سایه‌ی مرگ حاصل می‌شود. زندگی در صورتی معنای کامل پیدا می‌کند که به آخرت و جاودانگی نائل شود(صفاری، رسولی شریانی، ۱۳۹۸).

انسان‌گرایان وهستی‌گرایان و مکتب وجودی هر سه به معنی زندگانی می‌اندیشند. خودآگاهی در مرکز جست‌وجوی انسان‌گرایان برای پیدا کردن معنای زندگی قرار دارد. انسان‌گرایی، انسان و خودآگاهی را در مرکز توجه می‌داند و باور دارد که اشخاص حق آزادی، خودشکوفایی و رفتار اخلاقی دارند(دایی جعفری، آقایی و رشیدی‌راد، ۲۰۲۰). ویکتور فرانکل در کتاب خود با عنوان انسان در جستجوی معنا بیان می‌کند که پیدا کردن معنا و هدف در زندگی می‌تواند کلید خوشبختی انسان

باشد. او پایه‌گذار نظریه‌ی معنادرمانی بود که به انسان‌ها کمک می‌کرد تا در شرایط سخت کاری و فشارهای روانی و اجتماعی بتوانند معنای دوباره‌ای برای زندگی خود بیابند(دایی جعفری و همکاران، ۲۰۲۰).

زمانی که انسان برای زندگی خود معنایی بیابد، نگرشش به مرگ متفاوت می‌شود و مرگ را نابودی و نیستی نمی‌بیند، پذیرش مرگ برای انسان راحت‌تر می‌شود، روان‌درمانی وجودی معنا را در زندگی به‌عنوان اصلی اساسی در روابط متقابل انسان در نظر می‌گیرد، و به فرد در ضرورت یافتن معنا در زندگی کمک می‌کند(دایی جعفری و همکاران، ۲۰۲۰). روان‌درمانی وجودی نه تنها در جستجوی معنای زندگی است، بلکه به افراد شجاعت و انگیزه می‌دهد تا معانی و نگرش جدیدی در زندگی خود ایجاد کنند و از خود فراتر روند و هویت خود را تقویت کنند(دایی جعفری و همکاران، ۲۰۲۰).

از سوی دیگر، رویکرد وجودی سعی دارد با خاطر نشان کردن فناپذیری این دنیا به انسان‌ها یاری کند تا از زمان محدودی که خود و عزیزانشان برای زندگی دارند، مطلع باشند(امانزاد و حسینیان، ۱۳۹۷). این‌گونه تناقض امکان تغییرات شگرف در نگرش و طریقه‌ی زندگی فرد در جهان را میسر می‌کند و به وقوف مواهب در اختیار و معنادهی به آن‌ها منجر می‌شود(امانزاد و حسینیان، ۱۳۹۷). این موضوع، به انگیزه‌مندی برای استفاده‌ی بیشتر از زمان حال در مدت کم زندگی منجر می‌شود و با تکوین نگرشی تازه به آزادی و مسئول بودن در مقابل این آزادی، به التیام و هدفمندی منجر شود(امانزاد و حسینیان، ۱۳۹۷).

همان‌گونه که دیدیم چه از منظر مکاتب فلاسفه‌ی اسلامی و دینی و چه از منظر مکاتب روانشناسی انسانی، انسان(زنان) با شناخت معنا و جستجوی آن در زندگی، هدفی غایی را دنبال می‌کند، نگرشش نسبت به مرگ تغییر می‌کند، زندگی پس از مرگ را ادامه‌دار می‌یابد، و مرگ را پایان زندگی و این دنیا را پوچ نمی‌بیند. ما در کشوری اسلامی زندگی می‌کنیم، از ابتدا کودکانمان با آموزه‌های دینی اجین می‌شوند، درباره‌ی هدف و معنای زندگی دنیوی و وجود آخرت و زندگی اخروی می‌آموزند و می‌توانند با دانش این مسیر را طی طریق کنند و در آخرت رستگار شوند. با توجه به نقش خاصی که زنان در زایش و فرزندپروری دارند،(زنان از هر دو منظر

انسان‌ساز هستند) به نظر می‌رسد نگاه آنان به معنای زندگی در راستای فرزندانشان به عنوان ثمره‌ی زندگی یا همان معنای زندگی‌شان باشد.

نتیجه‌ی پژوهش حاضر با پژوهش‌های حق‌دوست، سراج خرمی، مکوندی (۱۴۰۰) که در مورد اثربخشی معنادرمانی بر اضطراب مرگ، فاجعه پنداری درد، پذیرش درد و شدت درد بیماران کار کردند، همسو می‌باشد. همچنین همسو با پژوهش علی‌زاده و همکاران (۲۰۲۱) در ارتباط با پژوهش اثربخشی روان‌درمانی وجودی آنلاین بر نگرش به زندگی و آشفتگی‌های مرتبط با مرگ در بیماران، است. همسو با پژوهش زمانی مقدم، افضلیان سلامی و سراج‌زاده (۱۳۹۵) با موضوع نگرش نسبت به خودکشی، اوتانازی مرگ‌هراسی بر حسب نوع دینداری است. همچنین پژوهش بشرپور و همکاران (۱۳۹۳) با موضوع ارتباط جهت‌گیری مذهبی و نگرش نسبت به مرگ با کیفیت زندگی و علائم جسمانی‌سازی در زنان با این پژوهش همسو بود. آلیموجیان و همکاران (۲۰۱۹) به بررسی ارتباط بین هدف زندگی و مرگ و میر در میان بزرگسالان ایالات متحده بزرگتر از ۵۰ سال پرداختند که نتایج این پژوهش با آن همسو می‌باشد. در این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز مواجه بودیم از جمله محدود بودن جامعه به زنان، رنج سنی مشخص، شهر شیراز که باعث می‌شود تعمیم نتایج به جوامع دیگر با احتیاط صورت گیرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های جاری بر روی جامعه‌ی مردان کار شود. همچنین بین زنان و مردان مقایسه صورت گیرد. این پژوهش در سنین بالاتر و کهنسالی نیز انجام گیرد. پیشنهاد می‌شود کارگاه‌های آموزشی دینی و روانشناسی انسان‌گرا و معنادرمانی برای اقشار مختلف جامعه برگزار شود.

پیشنهاد می‌شود

سپاسگزاری

از تمامی کسانی که در انجام این پژوهش ما را یاری کردند بخصوص جناب آقای دکتر کاظم خرم‌دل، سرکار خانم اعظم کریمی و سرکار خانم شیوا زارع قدردانی می‌کنیم.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، این مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.

منابع

- اسدپور، کبری، و حسین چاری، مسعود. (۱۳۸۹). بررسی مولفه‌های معنای زندگی از منظر اسلام در کتاب‌های درسی دین و زندگی دوره متوسطه. مطالعات آموزش و یادگیری (علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز)، ۲(۱) (پیاپی ۲-۵۸)، ۱۲-۳۲.
- امانزاد، زهرا. و حسینیان، سیمین. (۱۳۹۷). اثربخشی مشاوره گروهی مبتنی بر رویکرد وجودی بر نگرش زندگی و سلامت معنوی بیماران مبتلا به دیابت نوع ۲، *مطالعات زن و خانواده*، ۶(۱) (پیاپی ۱۱)، ۶۹-۶۷.
- بخشعلی زاده ایرانی، فائزه. شهیدی، شهریار. و حزینی، عبدالرحیم. (۱۴۰۰). نگرش به مرگ و معنای زندگی در بیماران مبتلا به سرطان در آستانه مرگ: یک مطالعه پدیدارشناختی، *روانشناسی سلامت*، ۱۲-۶۵، (۳۷) ۱۰.
- بشرپور، سجاد. وجودی، بابک. و عطارد، نسترن. (۱۳۹۳). ارتباط جهت‌گیری مذهبی و نگرش نسبت به مرگ با کیفیت زندگی و علایم جسمانی‌سازی در زنان، *روانشناسی سلامت*، ۳(۲) (۱۰)، ۹۷-۸۰.

پورغلامی، معصومه. سهرابی شکفتی، نادره. سامانی، سیامک (۱۳۹۰) رابطه بین کیفیت زندگی و نگرش نسبت به مرگ سالمندان، دومین همایش ملی روانشناسی - روانشناسی خانواده، اسفند ۹۰.

حجتی، حمید. ارازی، سمیه. مظفری، ناهید. قزلسفلی، زهرا. آخوندزاده، گلپهار. حکمتی پور، نفیسه. و میرزاعلی، جمیله. (۱۴۰۱). بررسی نگرش پرستاران نسبت به مراقبت‌های پایان عمر در بیمارستان‌های تامین اجتماعی استان گلستان، آموزش و اخلاق در پرستاری، ۲۳-۱۷، ۴(۴).

حق دوست، محمدرضا. سراج خرمی، ناصر. و مکوندی، بهنام. (۱۴۰۰). بررسی اثربخشی معنادرمانی بر اضطراب مرگ، فاجعه پنداری درد، پذیرش درد و شدت درد بیماران مبتلا به سرطان پروستات، مجله علمی پزشکی جنیدی شاپور ۲۲۵-۲۱۶، ۳(۳).

زارع، مریم. (۱۳۹۰). "بررسی نگرش نسبت به مرگ (مطالعه موردی منطقه یک و منطقه ۲۲ تهران)"، مقطع کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران.

زمانی مقدم، مسعود. افضلیان سلامی، موسی. و سراج زاده، سیدحسین. (۱۳۹۵). نگرش نسبت به خودکشی، اوتانازی و مرگ هراسی بر حسب نوع دین داری (مطالعه موردی: دانشجویان ۱۹-۲۷ ساله دانشگاه خوارزمی)، مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۲۱-۱۵(۳۱).

سواری، کریم. و فرزادی، فاطمه. (۱۴۰۰). پیش‌بینی معنای زندگی بر مبنای خوش‌بینی و سبک‌های شوخ‌طبعی، پژوهش نامه روانشناسی مثبت ۶۰-۴۹، ۷(۲).

doi: 10.22108/pppls.2021.25942

شعبانلو، علیرضا. (۱۳۹۸). منشأ قرآنی استعاره‌های مفهومی مرگ در مثنوی مولوی، مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، فصلنامه علمی پژوهشی، سال سوم، شماره سوم، ۶۲-۳۹.

صالحی، اکبر. و اکبرزاده، فهیمه. (۲۰۱۵). تحلیل تطبیقی دیدگاه اسلامی و آرای مارتین هایدگر در زمینه مرگ آگاهی و پیامدهای آن بر سبک زندگی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۸۴-۵۹، ۲۳(۲۶).

صفاری، سعدی. و رسولی شریبانی، رضا. (۱۳۹۸). رابطه معاد و معنای زندگی در اندیشه ملاصدرا. خردنامه صدرا، ۵۸-۴۹، ۲۵(۱).

ضرغام بروجنی، علی. محمدی، رخشنده. و حق دوست اسکویی، سیده فاطمه. (۱۳۸۶). مرگ آشنای ناآشنا (معنای مرگ از دیدگاه پرستاران): یک مطالعه کیفی، نشریه پرستاری ایران، ۱۳-۷۱، ۵۱(۵۱).

عزیزی، میلاد. و علی زمانی، امیرعباس. (۱۳۹۴). بررسی دیدگاه اروین یالوم درباره ارتباط دغدغه‌های وجودی مرگ اندیشی و معنای زندگی، پژوهش‌های هستی‌شناختی، ۳۷-۱۹، ۴(۱).

عسگری یزدی، علی. و میرزایی، مسعود. (۱۳۹۷). مرگ‌اندیشی و معنای زندگی در هایدگر، مجله علمی فلسفه دین، ۴۹-۲۵، ۱۵(۱).

قربانی، قدرت‌اله. (۲۰۲۲). رابطه جاودانگی و آخرت باوری با معنای زندگی انسان، پژوهش‌های مابعدالطبیعی، ۱۳۳-۱۰۵، ۲(۴).

محمدپور، فهیمه. افلاک سیر، عبدالعزیز. محمدی، نوراله. و هادیان فر، حبیب. (۱۴۰۰). تحلیل مولفه‌های معنای زندگی در سالمندان، پژوهشنامه روانشناسی مثبت، ۱۸-۱، ۷(۱).

مخلص، سهام. اکبری، رضا. رسولی شریانی، رضا. و مقیمی، گیتا. (۱۳۹۶). بازسازی نظریه ابن سینا درباره معنای زندگی، اندیشه نوین دینی، ۲۰-۷، ۱۳(۵۰).

یالوم، اروین. (۱۳۹۰). روان‌درمانی اگزستانسیال، ترجمه دکتر سپیده حبیب، چاپ دوم، انتشارات نشر نی، تهران. **978-964-185**

Ahmadi Farsani, M., Heshmati, R., & Hashemi Nosrat Abad, T. (2019). Structural pattern of death attitude based on attachment styles in adolescents with cancer: Mediator role of repression and anxiety sensitivity. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, 25(3), 308-327.

Alimujiang, A., Wiensch, A., Boss, J., Fleischer, N. L., Mondul, A. M., McLean, K., ... & Pearce, C. L. (2019). Association between life purpose and mortality among US adults older than 50 years. *JAMA network open*, 2(5), e194270-e194270. doi: 10.1001/jamanetworkopen.2019.4270. PMID: 31125099; PMCID: PMC6632139.

Alizadeh, S., Taklavi, S., & Mahmoud Alilou, M. (2021). Effectiveness of Online Existential Therapy on Attitude toward Life and Perplexities related to Death in Recovered Patients of Covid-19. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*, 11(1), 145-162. doi: 10.22108/cbs.2022.131152.1587

ALLPORT, G. W., & PRESS, B. (1968). THE PERSON IN PSYCHOLOGY. <https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1955863>

Alonso, J., Mortier, P., Auerbach, R. P., Bruffaerts, R., Vilagut, G., Cuijpers, P., ... & WHO WMH-ICS Collaborators. (2018). Severe role impairment associated with mental disorders: results of the WHO world mental health surveys international college student project. *Depression and anxiety*, 35(9), 802-814. <https://doi.org/10.1002/da.22778>

Bakan, A. B., & Arli, S. K. (2018). Comparison of attitudes toward death between university students who receive nursing education and who receive religious education. *Journal of Religion and Health*, 57(6), 2389-2397. doi: 10.1007/s10943-018-0609-z.

Cevik, B., & Kav, S. (2013). P93 Attitudes and experiences of nurses towards death and caring for dying patients in Turkey. *European Journal of Oncology Nursing*, (14), S52.

Clements, R. (2017). Intrinsic religious motivation and attitudes toward death among the elderly, In *Altruism, Narcissism, Comity*, 151-162, Routledge.

Copp, G. (1998). A review of current theories of death and dying. *Journal of advanced nursing*, 28(2), 382-390. doi: 10.1046/j.1365-2648.1998.00794.x.

Daei Jafari, M. R., Aghaei, A., & Rashidi Rad, M. (2020). Existential humanistic therapy with couples and its effect on meaning of life and love attitudes. *The American Journal of Family Therapy*, 48(5), 530-545.

Deb, S., Thomas, S., Bose, A., & Aswathi, T. (2020). Happiness, meaning, and satisfaction in life as perceived by Indian university students and their association with spirituality. *Journal of religion and health*, 59, 2469-2485. doi: 10.1007/s10943-019-00806-w.

doi: 10.1097/NCC.0b013e318276924c

Eснаashari, F. & Kargar, F.R. (2015). The Relation between Death Attitude and Distress: Tolerance, Aggression, and Anger, *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0030222815593871. doi: 10.1177/0030222815593871

Hong, M., Hong, S., Adamek, M. E., & Kim, M. H. (2018). Death attitudes among middle-aged Koreans: role of end-of-life care planning and death experiences. *The International Journal of Aging and Human Development*, 86(1), 51-68. doi: 10.1177/0091415016689473.

<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781351321129-9/>

- Leclerc, B.S., Lessard, S., Bechenec, C., Le Gal, E., Benoit, S., Bellerose, L. (2014). Attitudes toward death, dying, end-of-life palliative care, and interdisciplinary practice in long term care workers, *J Am Med Dir Assoc*;15(3):207-213. doi: 10.1016/j.jamda.2013.11.017
- Neimeyer, R. A., Wittkowski, J., & Moser, R. P. (2004). Psychological research on death attitudes: An overview and evaluation. *Death studies*, 28(4), 309-340. 10.1080/07481180490432324.
- Perreaut, A., Mohr, A. M., Ji, H., & Mancini, P. C. (2020). An exploratory step toward measuring the “meaning of life” in patients with tinnitus and in cochlear implant users. *Journal of the American Academy of Audiology*, 31(04), 277-285.
- Robbins, S.P. (1991). *Organizational Behavior*. Publisher, *Prentice Hall*.
- Rooda, L. A., Clements, R., & Jordan, M. L. (1999). Nurses' attitudes toward death and caring for dying patients, In *Oncology Nursing Forum* 26 (10), 1683-1687. Retrieved from <https://europepmc.org/article/med/10573685#abstract>
- Smith, B. (2012). Ontology. In Guillermo Hurtado & Oscar Nudler (eds.), *The Furniture of the World: Essays in Ontology and Metaphysics*. Editions Rodopi. ISBN 9789042035034.
- Smith, D. K., Nehemkis, A. M., & Charter, R. A. (1984). Fear of death, death attitudes, and religious conviction in the terminally ill. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 13(3), 221-232. doi: 10.2190/19cn-7715-vlkq-9f25
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53(1), 80. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Tyler, R., Perreau, A., Mohr, A. M., Ji, H., & Mancini, P.C. (2020). An exploratory step toward measuring the "meaning of life" in patients with tinnitus and in cochlear implant users. *Journal of the American Academy of Audiology*, 31(4), 277-285. DOI:10.3766/jaaa.19022
- Wang, L., Li, C., Zhang, Q., & Li, Y. (2018). Clinical nurses' attitudes towards death and caring for dying patients in China. *International Journal of Palliative Nursing*, 24(1), 33-39. doi: 10.12968/ijpn.2018.24.1.33. PMID: 29368558.
- Wong, P. T. P., Reker, G. T., & Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile—Revised: A multidimensional measure of attitudes toward death. In R. A. Neimeyer (Ed.), *Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application* (pp. 121–148). Taylor & Francis. <https://psycnet.apa.org/record/1994-97098-006>
- Zandian, P., Habibi, M., Seydi, Z., Kleman, B., Tayeri, N., Fashandi, N., & Shariat, S. V. (2017). How gender, majors, religion and mental health affect the justified death attitude? *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 11(4). DOI: <https://doi.org/10.5812/ijpbs.7700>